काठमाडौ जिल्ला, जोरपाटी गा.वि.स.का

तामाङ समुदायको सामाजिक सांस्कृतिक,आर्थिक अवस्था

र

परिवर्तन अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत

नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्त्व विषयमा स्नातकोत्तर

उपाधिको आंशिक परिपूर्तिको निमित्त प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तोता

उद्धव पोखरेल

नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्त्व केन्द्रीय विभाग

मिति : २०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्त्व केन्द्रीय विभाग

शोधनिर्देशकको सिफारिश-पत्र

श्री ***उद्धव पोखरेल***ले मेरो निर्देशनमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्त्व विषयको स्नातकोत्तर उपाधिको आंशिक परिपूर्तिका निमित्त **काठमाडौ जिल्ला, जोरपाटी गा.वि.स.का तामाङ समुदायको सामाजिक सांस्कृतिक,आर्थिक अवस्था र परिवर्तन अध्ययन** शीर्षकमा यो शोधप्रवन्ध तयार गर्नु भएको हो । म निजको कार्यबाट सन्तुष्ट छु । अतः प्रस्तुत शोधप्रबन्ध परीक्षण मूल्याङ्कनका निमित्त सिफारिश गर्दछु ।

....

प्रेमध्वज लामा

शोध निर्देशक

मिति :

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व केन्द्रीय विभागमा स्नाकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति प्रयोजनको निमित्त **काठमाडौ जिल्ला, जोरपाटी गा.वि.स.का तामाङ समुदायको सामाजिक सांस्कृतिक,आर्थिक अवस्था र परिवर्तन अध्ययन** नामक शोधपत्र तयार पारी प्रस्तुत गरेको छु ।

नेपाल विभिन्न जातजातिको साझा फूलवारी हो । यहाँ आफ्नै मौलिक संस्कृति भएका ५९ आदिवासी जनजातिहरु रहेका छन् । नेपाल विभिन्न जातजातिहरुको संस्कृति अध्ययन गर्नका लागि खुला संग्रहालय कै रुपमा रहेको छ । यहाँका अन्य जातजातिहरुको तुलनामा तामाङ जातिको अध्ययन अनुसन्धान ज्यादै कम भएको वर्तमान अवस्थामा जोरपाटी गा.वि.समा बसोबास गर्ने तामाङ जातिको सामाजिक, सांस्कृतिक पक्षको उजागर गर्ने प्रयास यस शोधपत्रमा गरिएको छ । तामाङ जातिका वारेमा जानकारी लिन चाहनेहरुका लागि केही मात्रामा भए पनि यो शोधपत्रमा उपयोगी हुने विश्वास लिएको छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको शोध प्रस्ताव लेखन देखि नै आवश्यक सल्लाह सुझाव दिनु हुने आदरणीय गुरुआमा प्रा.डा.वीणा पौड्याल (घिमिरे) लगायत अन्य गुरुहरु प्रति सर्वप्रथम हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । शोधपत्र लेखन कार्यमा आफ्नो अमूल्य समय, सल्लाह, सुझाव, एवं निर्देशन दिएर शोध निर्देशकको भूमिका निर्वाह गर्नु हुने आदरणीय गुरु प्रेमध्वज लामा प्रति हृदयदेखि नै हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा क्षेत्र अध्ययनका क्रममा सहयोग गर्नुहुने गिरी बहादुर लामा, मान बहादुर तामाङ र निरकुमारी तामाङका साथै अध्ययनका सिलसिलामा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण तामाङ दाजुभाई दिदीवहिनीहरु प्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु । मलाई यस तह सम्म अध्ययन गर्न सहयोग एवं मार्ग निर्देशन गर्नुहुनेमेरो परिवारका सदस्यहरु एवं मित्र निम्स कलेजका कोर्डिनेटर दिनेश थापालाई पनि बिशेष रुपमा सम्झिन चाहन्छु ।

अन्तमा, प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष अध्ययन गर्न सहयोग गर्नुहुने सबैमा र कम्प्युटरमा सहयोग गर्नुहुने दिलिप मगर प्रति पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी,

उद्धव पोखरेल

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

आले मगर ,सुरेश, नेपालको जातीय समस्या र समाधानको मार्क्सवादी बाटो, काठमाडौ : अखिल नेपाल जनजाति महासंघ, २०५४ ।

उक्याव, ताम्ला र श्याम अधिकारी, **नेपालका आदिवासी जनजातिहरु,** काठमाडौं : श्री ५ को सरकार, स्थानिय विकास मन्त्रालय, राष्ट्रिय जनजाति विकास समित, २०५७।

खत्री, प्रेम कुमार, **नेपाली संस्कृतिः एक परिशीलन,** गोष्ठी पत्र, २०६२ असार १५, पृ. ३ ।

गुरुङ्ग, हर्क, **जनजाति सेरोफेरो,** ललितपुर : नेपाली आदिवासी जनजाति महासंघ, सन् २००५ ।

जोरपाटी गा.वि.स., **जोरपाटी गाउँ पाश्र्व चित्र**, जोरपाटी : गा.वि.स.को कार्यालय, २०६६ ।

तामाङ परशुराम, **तामाङ जाति**, काठमाडौ : नेपाल राजकिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान , २०५१ ।

तामाङ, धन प्रसाद, **तामाङ संस्कृतिका केही झलकहरु** स्मारिका , काठमाडौ : नेपाल जातिय संगालय वि.सं.२०६५ ।

दाहाल, पेशल र सोमप्रसाद खतिवडा, **अनुसन्धान पद्दति**, काठमाडौंः एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रीब्युटर्स, २०५९ ।

पाण्डेय, मधुसुदन, **नेपालका जनजातिहरू**, काठमाडौ : पैरवी प्रकाशन, २०६५ ।

बिडारी, बसन्त, लुम्बिनी विकन्स, लुम्बिनी : लेखक, सन् २००९ ।

विष्ट, डोर बहादुर, **सबै जातको फूलबारी**, ललितपूर : साझा प्रकाशन, २०३० ।

भट्टचन, कृष्ण बहादुर, **आदिवासी जनजातिका सवालमा कानुनी सचेतना, नेतृत्व विकास जनवकालत,** काठमाडौंः नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ, सन् २००५ ।

लामा, प्रेमध्वज, **नेप्लिज कल्चर अं.११**, काठमाडौ : नेपाली इतिहास संस्कृति तथा पुरातत्व केन्द्रिय विभाग, २०६८ ।

लामा, सन्तवीर, **तम्वा कइतेल**, काठमाडौ : रत्न पुस्तक भण्डार, २०५५ ।

शर्मा, जनकलाल, **हाम्रो समाज एक अध्ययन**, ललितपुर : साझा प्रकाशन, २०३९ ।

शर्मा, नगेन्द्र, **नेपाली जनजीवन**, ललितपूरः साझा प्रकाशन, २०६३ ।

हागन, टोनी, नेपालको चिनारी, ललितपुर : हिमाल किताव, २०५८ ।

Bista, Dor Bahadur People of Nepal, Kathmandu : Ratna Pustak Bhandar, 1980 A.D.

H. Holmberg ,David H.,Order in paradox, Myth Ritual and Exchange Among Nepal's Tamang, Publish in 1989 by Carnell University Press.

विषय-सूची

शीर्षक **पृष्ठ**

कृतज्ञता ज्ञापन
विषय सूची
तालिका सूची

अध्याय-एक : परिचय **१-१६**

१.१ अध्ययनको परिचय १
१.२ समस्या कथन ३
१.३ अध्ययनको उद्देश्य ५
१.४ पुर्व साहित्य समीक्षा ५
१.५ अध्ययनको महत्त्व १०
१.६ अनुसन्धान पद्धति ११
१.६.१ अनुसन्धान ढाँचा ११
१.६.२ अध्ययन क्षेत्रको छनौट र औचित्य १२
१.६.३ अध्ययनको समग्रता १२
१.६.४ तथ्याङ्कको प्रकृति तथा स्रोतहरु १२
१.६.५ तथ्याङ्क संकलनका विधिहरु १३
१ .६.५.१. अन्तर्वार्ता अनुसूची १३
१.६.५.२. अवलोकन १३
१.६.५.३. मूख्य जानकार व्यक्तिसँगको अन्तर्वार्ता १४
१.६.५.४ तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण १४
१.६.५.५. अध्ययनको सीमा १४
१.७ अध्ययनको अध्याय विभाजन १५

अध्याय-दुई : अध्ययन क्षेत्रको परिचय **१६-३२**

२.१ जोरपाटी गा.वि.स. को सामान्य परिचय १७
२.२ जनजातिको आधारमा जनसंख्या १९
२.३ भाषागत आधारमा जनसंख्या २३
२.४ उमेरको आधारमा जनसंख्या २५
२.५ धर्मको आधारमा जनसंख्या २६
२.६ शिक्षण संस्थाको अवस्था २८
२.७ वैवाहिक स्थितिको अवस्था ३०
२.८ हावापानी र वातावरण ३१
२.९ बाटोघाटोको अवस्था ३१
२.१० खानेपानीको अवस्था ३१

अध्याय-तीन : जोरपाटीका तामाङ समुदायको सामाजिक अवस्था ३३-४३

३.१ जोरपाटी गा.वि.स.को जनसंख्या विवरण ३४
३.२ लिङ्गको आधारमा उत्तरदाता ३४
३.३ उमेरको आधारमा जनसंख्या ३५
३.४ शैक्षिक स्थिति ३६
३.५ वैवाहिक स्थिति ३८
३.६ परिवारको किसिम ४०
३.७ परिवार नियोजनबारे जानकारी ४१
३.८ उपचार गर्ने ठाउँको अवस्था ४१
३.९ अन्य जातिहरुसँगको सम्वन्ध ४२
३.१० शान्ति सुरक्षाको अवस्था ४३

अध्याय- चार : जोरपाटीका तामाङ समुदायको सांस्कृतिक अवस्था ४४-५३

४.१ संस्कारहरु ४४
४.१.१ जन्म संस्कार ४४
४.१.२ नामाकरण संस्कार ४५
४.१.३ अन्न प्राशन वा पास्नी ४५
४.१.४ छेवर ४६
४.१.५ विवाह ४७
४.१.५.१ मागी विवाह ४८
४.१.५.२ प्रेम विवाह ४८
४.१.५.३ चोरी विवाह ४९
४.१.५.४ विधवा विवाह ४९
४.१.५.५ जारी विवाह ४९
४.१.६ मृत्यु संस्कार ५१
४.२ प्रमुख चाडपर्वहरु ५१
४.२.१ ल्होसार पर्व ५१
४.२.२ दशैं ५१
४.२.३ तिहार ५२
४.२.४ वुद्ध जयन्ति ५३
४.३ वोलिचालीमा तामाङ भाषाको स्थिति ५३

अध्याय- पाँच : जोरपाटीका तामाङ समुदायको आर्थिक अवस्था ५४-६०

५.१	पेशागत अवस्था	५४
५.२	जग्गामा भएको स्वामित्व	५५
५.३	खाना पकाउने इन्धन	५६
५.४	वार्षिक आम्दानी	५७
५.५	वार्षिक खर्च	६९
५.६	घरको किसिम	६०

अध्याय-छ : जोरपाटीका तामाङ समुदायमा देखिएको सामाजिक सांस्कृतिक र आर्थिक परिर्वतन ६१-६७

६.१	जन्म संस्कारमा आएको परिर्वतन	६१
६.२	नामाकरण संस्कारमा आएको परिवर्तन	६२
६.३	छेवर संस्कारमा आएको परिवर्तन	६२
६.४	विवाह संस्कारमा आएको परिवर्तन	६३
६.५	लवाई खवाईमा देखापरेका परिवर्तन	६३
६.६	चाडपर्वमा देखापरेको परिवर्तन	६४
६.७	आर्थिक पक्षमा आएको परिवर्तन	६४
६.८	मनोवैज्ञानिक पक्षमा आएको परिवर्तन	६५
६.९	शिक्षा क्षेत्रमा देखापरेको परिवर्तन	६५
६.१०	जनजातिको जातीय भावनामा आएको परिवर्तन	६६
६.११	बाजागाजामा आएको परिवर्तन	६६
६.१२	नाता सम्बन्धमा आएको परिवर्तन	६६
६.१३	धर्ममा आएको परिवर्तन	६६
६.१४	गुन्यो–चोली दिने प्रथामा आएको परिवर्तन	६७
६.१५	मृत्यु संस्कारमा आएको परिवर्तन	६७

अध्याय-सात : सारांश, निष्कर्ष र सुझाव ६८-७२

७.१	सारांश	६८
७.२	निष्कर्ष	७०
७.३	सुझाव	७०

सन्दर्भ सामाग्रीहरु
परिशिष्ट

तालिका सूची

तालिका नं	तालिकाको नाम	पृष्ठ
१.	जोरपाटी गा.वि.स.को जनसंख्याको वडागत तथा लिङ्गगत विवरण	१९
२.	जनजातिको आधारमा जनसंख्या	२०
३.	भाषागत आधारमा जनसंख्या	२४
४.	उमेरको आधारमा जनसंख्या	२७
५.	धर्मको आधारमा जनसंख्या	२८
६.	पढ्न लेख्न नसक्ने जनसंख्या	३०
७.	पढ्नमात्र सक्ने जनसंख्या	३०
८.	पढ्न र लेख्न सक्ने जनसंख्या	३१
९.	विवाहको आधारमा जनसंख्या	३२
१०.	लिङ्गको आधारमा उत्तरदाता	३५
११.	उमेरको आधारमा उत्तरदातको विवरण	३६
१२.	शैक्षिक स्थितिको अवस्था	३८
१३.	तहगत रुपमा शैक्षिक स्थितिको अवस्था	३९
१४.	वैवाहिक स्थितिको अवस्था	४०
१५.	परिवारको किसिम	४१
१६.	घरको किसिम	३९
१७.	उपचार गर्ने ठाउँ	४३
१८.	पेशागत आधारमा जनसंख्याको अवस्था	५६
१९.	जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको स्थिति	५७
२०.	घरधुरीहरुको खाना पकाउने इन्धनको अवस्था	५८
२१.	घरधुरीको आधारमा वार्षिक आम्दानी विवरण	५९
२२.	घरधुरीको आधारमा बार्षिक खर्चको विवरण	६०
२३.	बनौटको आधारमा घरको किसिम	६१

परिशिष्ट-१

काठमाडौ जिल्ला, जोरपाटी गा.वि.स.का

तामाङ समुदायको सामाजिक सांस्कृतिक,आर्थिक अवस्था

र

परिवर्तन अध्ययन

घरधुरी सर्वेक्षणका लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

घरमुलीको नाम थर : ....

उमेर : .... लिङ्ग : ....

धर्म : .... शिक्षा : ....

भाषा : .... पेशा : ....

क्र.सं.	सदस्यको नाम	घरमुलीसँगको नाता	लिङ्ग	उमेर	शिक्षा	पेशा	धर्म	वैवाहिक स्थिति

१. तपाईहरूको घरपरिवार बस्ने जमिन आफ्नै हो कि अरूको कमाएर बस्नुभएको हो?

२. खेतबारीमा कुन कुन बालीहरू लगाउनु हुन्छ ?

३. आफ्नो उब्जनिले कति समय खान पुग्छ ?

४. बिरामी पर्दा कहाँ उपचार गर्नुहुन्छ ?

५. तपाईंको समाजमा गुठी या गुठी जस्तै अन्य केही सामाजिक संस्थाहरू छन् ?

६. गुठी या सामाजिक संगठनको नाम मुख्य कार्यहरू के के हुन् ?

७. तपाईंको समुदायबाट कोही स्थानीय स्तरको चुनावमा विजयी भएका छन् ?

८. यदि छन् भने कुन स्तरमा ?

९. कुनै राजनैतिक पार्टीको नेतृत्वमा पुगेका छन् ?

१०. यदि छन् भने कुन पार्टी र कुन स्थानमा ?

११. तपाईंको समाजमा हुने झै-झगडा कसरी समाधान गर्नुहुन्छ ?

१२. यस जातिको अन्य कुन कुन जातिसँग सामाजिक सम्बन्ध रहेको छ ?

१३. तपाईंको समुदायमा महिलाहरूको अवस्था कस्तो रहेको छ ?

१४. तपाईंहरू भित्र ठूलो, सानो थर रहेको छ की छैन ?

१५. मामा चेली फूपुचेली विवाह गर्नुहुन्छ कि हुँदैन ?

१६. जन्मदेखि मृत्युसम्म सम्पन्न गरिने प्रमुख संस्कारहरू के-के हुन् ?

१७. संस्कार सम्पन्न गर्दा को बाट गराउनु हुन्छ ?

१८. कुन-कुन किसिमको विवाह प्रचलनमा रहेको छ ?

१९. विवाह संस्कार कसरी सम्पन्न गर्नुहुन्छ ?

२०. तपाईंको समुदायमा मृत्यु संस्कार कसरी सम्पन्न गरिन्छ ?

२१. परिवारमा महिला र पुरुष मध्ये कसको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ ?

२२. पारिवारिक निर्णय गर्दा महिलाको भूमिका हुन्छ कि हुँदैन ?

२३. तपाईंहरूले मनाउने चाडपर्वहरू कुन-कुन हुन् ?

२४. तपाईंहरूको समाजमा कूल देवताको पूजा कसरी गर्नुहुन्छ ?

२५. कूलदेवता बाहेक अन्य कुन-कुन देवताको पूजा गर्नुहुन्छ ?

२६. तपाईंहरूको चाडपर्व एवं संस्कारहरू सम्पन्न गर्दा प्रयोग गरिने खानाहरू के-के हुन् ?

२७. तपाईंहरूको लगाउने आफ्नो छुट्टै पोशाक एवं गरगहनाहरू के-के हुन् ?

२८. तपाईंहरूको आम्दानीका स्रोतहरू के-के हुन् ?

२९. तपाईंको समुदायमा अपनाइने पेशाहरू कुन-कुन हुन् ?

३०. तपाईंहरू भूत-प्रेत, धामी-झाँक्रीमा कतिको विश्वास राख्नुहुन्छ ?

३१. तपाईंको समाजमा शिक्षाको अवस्था कस्तो छ ?

३२. युवाहरू र वृद्धहरूको समाजमा कस्तो प्रभाव छ ?

३३. संघीयता एवं जातीय स्वशासनबारे तपाईंलाई के थाहा छ ?

३४. अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको आदिवासी जनजाति सम्बन्धी महासन्धी १६९ बारे केही जानकारी छ ?

३५. तपाईंको समुदायमा गैरसरकारी संस्थाहरूले कुनै कार्यक्रम सञ्चालन गरेका छन् ?

३६. तामाङ्ग जातिको उत्थानका लागि के-कस्ता संघ संस्थाहरू छन् ?

३७. नेपाल तामाङ्ग विकास संघ यहाँ क्रियाशील छ कि छैन ?

३८. तपाईंको समुदायमा प्रचलित भाँडा, वर्तन एवं बाजाहरू के-के हुन् ?

३९. तपाईंहरूको समाजमा देखिएका मुख्य समस्याहरू के-के हुन् ?